

OPHAVSRET

Hvorfor, hvad og hvordan?

Ophavsret

Hvorfor, hvad og hvordan?

1. udgave, 1. oplag

Forlagsredaktør: Henrik Juul

Manuskriptredaktør: Daniel Robert Andersen

Omslag, grafisk tilrettelægning og sats: LYMI DTP-Service

Tryk: LaserTryk

Printed in Denmark 2022

Udgivet med støtte af Kulturministeriet og Dreyers Fond

Denne udgivelse er blevet til i et samarbejde mellem RettighedsAlliancen, UBVA, Copydan Tekst & Node, Copydan AVU-medier, UC Syd og Hans Reitzels Forlag/Gyldendal. Udgivelsens afsnit er forfattet af følgende:

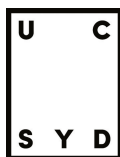
- “Hvorfor ophavsret?” af RettighedsAlliancen
- “Hvad er ophavsret, og hvad omfatter ophavsret?” af Morten Rosenmeier, UBVA
- “Praksis: Hvad er særlig relevant i undervisningssammenhæng?” af Copydan Tekst & Node og Copydan AVU-medier
- “Undervisning” af Alexander von Oettingen, UC Syd, og Henrik Juul, Hans Reitzels Forlag/Gyldendal (denne del af udgivelsen er en forkortet og bearbejdet version af artiklen “Almen didaktik”, *Didaktisk opslagsbog*. København: Hans Reitzels Forlag 2020).

Udgivelsen kan også downloades på rettighedsalliancen.dk

COPYDAN
TEKST & NODE

Copydan/
AVU-medier

Ophavsret

Hvorfor, hvad og hvordan?

Dette kompendie giver lærerstuderende basal viden om ophavsret, og hvad man må uden at krænke ophavsret, samt redskaber til at inddrage ophavsret i undervisningen.

Kompendiet gennemgår i afsnit 1 og 2 grundbegreberne og forklarer, hvad ophavsret omfatter, og hvorfor beskyttelse af ophavsret er vigtigt.

I afsnit 3 gennemgås praktisk brug af ophavsret i undervisning, og afsnit 4 introducerer en pædagogisk tilgang til, hvordan du som lærer kan undervise i ophavsret, eksempelvis ud fra de to undervisningsforløb “Skærmen fuckr med dig” for udskolingstrin og “Del – med omtanke” for mellemtrin.

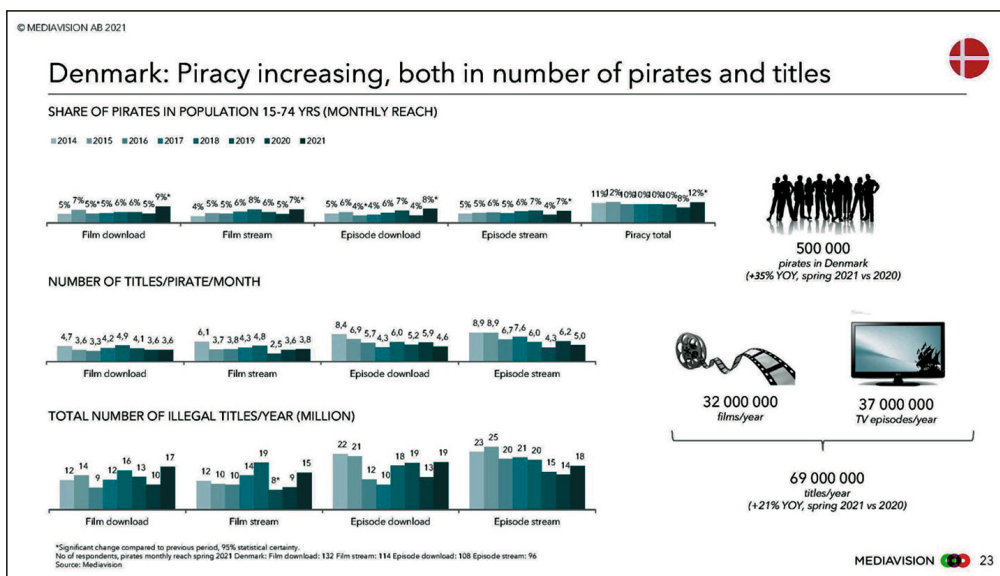
1. Hvorfor ophavsret?

Ophavsretten sikrer, at kreative skabere ejer rettighederne til deres egne værker og deres eget indhold. Loven anerkender, at kreativt indhold har en værdi og kan beskyttes mod misbrug i form af at blive kopieret, delt eller solgt uden tilladelse fra ophavspersonerne. Ophavsretten er derfor helt afgørende for filmskabere, musikere, pladeselskaber, forfattere, forlag, kunstnere, fotografer, designere, medier, spilproducenter og mange flere, da den honorerer eksisterende indhold og sikrer grundlaget for, at der kan skabes nyt kreativt indhold i fremtiden.

Udviklingen hen imod det digitale samfund har medført, at beskyttelse af ophavsrettigheder aldrig har været vigtigere. Kreativt indhold i form af f.eks. bøger og design har været genstand for kopiering gennem århundreder, men i dag er det muligt på få sekunder at kopiere og dele

en film, som det har taget flere år at producere. At kopiering og deling er nemt, gør det imidlertid ikke i orden at misbruge andres rettigheder. Udviklingen i retning af et digitaliseret samfund har derfor medført et stort behov for at tydeliggøre, hvornår det er ulovligt at kopiere andres indhold, og hvorfor det er vigtigt at værne om ophavsretten.

Selvom piratkopiering med tiden er blevet mindre accepteret i den brede offentlighed, er det fortsat udbredt i den danske befolkning. 500.000 danskere ser f.eks. film og tv-serier ulovligt,¹ og 48 % af danske studerende, som bruger digitale studieböger, anskaffer dem på ulovlig vis.² I 2020 viste en undersøgelse, at 11 % af danskerne havde købt kopier af danske designklassikere inden for de seneste fem år, og 19 % forventede at gøre det i løbet af de næste to år.³

Danskerne's ulovlige forbrug af film og tv-indhold i 2021 opgjort på antal brugere og ulovlige titler (Mediasvision, Nordic Piracy Spring 2021)

- 1 Mediasvision: Nordic Piracy Spring 2021.
- 2 Epinion-undersøgelse foretaget for RettighedsAlliancen, 2022: "Studerendes anskaffelse af studieböger".
- 3 YouGov-undersøgelse foretaget for RettighedsAlliancen, 2020.

Hver gang en film ses ulovligt, tjener skaberne bag ikke en krone. Hver gang en bog forbruges ulovligt, svinder grundlaget for at udgive nye bøger. Enhver solgt designkopi indebærer en risiko for at udvande indtægtsgrundlaget for virksomhederne bag de ægte designprodukter.

Det er vigtigt, at vi alle er med til at beskytte og værne om ophavsretten, ikke blot af hensyn til de kreative aktører, der står bag. Kreativt indhold er nemlig også en væsentlig bidragsyder til den danske samfundsøkonomi. Alene i 2016 bidrog de danske kreative erhverv med en omsætning på 348 mia. kr. og 8 mia. skattekrone til den danske økonomi.⁴ Eksporten af dansk indhold til udlandet er en central del af kulturens bidrag til økonomien. Danske film og tv-serier som *Druk* og *Borgen* viser udlandet, hvad det vil sige at være dansker, men også hvad det vil sige at være menneske og leve i et demokrati. Derved gør kulturen os klogere på hinanden og på os selv. Kulturen er desuden en stærk drivkraft for inspiration og perspektiv for os, når vi som forbrugere eksempelvis læser en bog eller hører musik. Af og til bliver inspirationen fra kulturen til den innovation, som driver verden fremad.

Piratkopiering indebærer derfor en række alvorlige risici – ikke blot for rettighedshaverne bag det enkelte produkt, som bliver kopieret og delt, men også for dem, som det er sat i verden for. Uden beskyttelse af ophavsretten vil produktionen af dansk indhold blive indsnævret drastisk og måske forsvinde helt. Udbuddet bliver mere snævert, da færre indholdsproducenter tør satse på det usikre og skæve. Det er et tab både for den enkelte og fællesskabet.

I Danmark skal det kunne betale sig at skabe viden, kulturelle oplevelser, indsigt og underholdning. Ophavsretten er helt afgørende for, at vi fortsat kan værne om dem, som står op om morgenen for at skabe kreativt indhold til os alle. Dette er kun muligt, når det har konsekvenser at benytte indhold ulovligt, og derfor er et omfattende regelsæt for ophavsret nødvendigt. Ligesom andre former for tyveri og svindel er brud på ophavsretten ulovligt og har konsekvenser – for samfundet, rettighedshaverne og alle os, som anvender og sætter pris på kultur og kreativt indhold.

4 Regeringens "Vækstplan for de kreative erhverv", 2019.

2. Hvad er ophavsret, og hvad omfatter ophavsret?

Begrebet “ophavsret” dækker over nogle juridiske regler, der skal sørge for, at mennesker, der skaber litteratur og kunst, får en betaling, når man kopierer deres materiale eller distribuerer det offentligt. Det kræver f.eks. tilladelse at kopiere tekster og uddele dem til eleverne eller at lægge en film ud på nettet.

De ophavsretlige regler står i ophavsretsloven. Den ændres tit. Du kan finde den seneste udgave på nettet, bl.a. på retsinformation.dk.

Hvad beskytter ophavsretten?

Ophavsretten beskytter:⁵

- Tekster, herunder bøger, artikler, hjemmesider, breve m.m.
- Billedkunst, herunder fotografier, tegninger, malerier, landkort, statuer, bygninger m.m.
- Design, f.eks. møbler, lamper, service, tøj og sko
- Computerprogrammer
- Musik uanset genre
- Scenekunst, herunder teaterstykker, koreografi m.m.
- Film, herunder spillefilm, dokumentarfilm, hjemmevideoer o.l.
- Kompilationer, herunder leksika, antologier m.m.
- Udøvende kunstneres præstationer, f.eks. skuespillerpræstationer og sangeres fremførelser
- Lydoptagelser
- Radio- og tv-udsendelser.

Hvad indebærer ophavsretten?

Den ophavsretlige beskyttelse medfører, at man som udgangspunkt skal spørge om lov, før man:

- Kopierer det beskyttede stof. Eksempel: Man indscanner en lærebog og gemmer den på et intranet.

5 Læs mere om, hvad der kan beskyttes ophavsretligt, i bogen *Ophavsret for begyndere. En bog til ikke-jurister*, kapitel 3.

- Distribuerer fysiske kopier af stoffet. Eksempel: Man sælger fotokopier af studieböger til sine medstuderende.
- Viser fysiske kopier offentligt. Eksempel: Man hænger billeder, man har downloadet fra nettet, op på et offentligt sted, f.eks. et bibliotek.
- Fremfører beskyttet stof offentligt. Det omfatter dels fremførelse på teatre og til koncerter o.l., dels udsendelse af stoffet i radio/tv, dels upload til inter- og intranet.

Desuden medfører den ophavsretlige beskyttelse:⁶

- At ophavspersonen i vidt omfang har krav på at få sit navn nævnt, når andre kopierer stoffet eller bruger det offentligt.
- At ophavspersonen kan modsætte sig, at personens værk ændres på en måde, der krænker hans eller hendes integritet og anseelse, eller at det bruges på en måde eller i en sammenhæng, der gør det.

Hvis man vil bruge ophavsretligt beskyttet stof på måder som dem, der er nævnt ovenfor, kræver det en tilladelse fra dem, der har ophavsretten. Det kan være en menneskelig ophavsperson, eller det kan være nogen, som vedkommende har givet sine rettigheder videre til, f.eks. et forlag eller et filmselskab.

Den, der har ophavsretten, kan betinge sin tilladelse af, at der betales for brugen af stoffet. Det er på den måde, ophavsretten sørger for, at skabere af beskyttet stof får en betaling.⁷

På visse områder har rettighedshaverne stiftet foreninger til at varetage deres ophavsrettigheder. En række forfattere og forlag har f.eks. stiftet foreningen Copydan Tekst & Node, som forvalter deres rettigheder til kopiering af tekster på uddannelsesinstitutioner og i erhverv. Komponister og tekstforfattere har stiftet foreningen KODA, som varetager deres ret til offentlig fremførelse af musik. Hvis man vil kopiere tekster til undervisningsbrug eller fremføre musik offentligt, skal man altså ikke

6 Reglerne står i ophavsretslovens §§ 2 og 3. Læs mere om reglerne i *Ophavsret for begyndere*, kapitel 5.

7 Læs mere om, hvem der har rettighederne, i *Ophavsret for begyndere*, kapitel 4 og 10.

spørge de enkelte rettighedshavere, men kan nøjes med at henvende sig til Copydan Tekst & Node eller KODA.

Undtagelser til ophavsretten

Det kræver altså som udgangspunkt tilladelse, hvis man vil kopiere beskyttet stof eller bruge det offentligt. Men der findes en række regler, som betyder, at visse former for brug af beskyttet stof ikke kræver tilladelse. Disse regler siges at indebære undtagelser til ophavsretten.⁸

Man har bl.a. undtagelser om:

- Kopiering til eget brug af beskyttet stof, § 12. Man må f.eks. gerne fotokopiere tekster til sig selv, så længe man gør det for at bruge dem rent privat.
- Videresalg af lovligt anskaffede eksemplarer, § 19. Man må f.eks. gerne videresælge en fysisk studiebog, man har købt i en boghandel, til en medstuderende, når man er færdig med den.
- Citat, § 22. Citat vil sige, at man tager et lille brudstykke af et værk og bruger det i et andet værk, f.eks. for at eksemplificere et synspunkt.
- Brug af billeder i massemedier mv., § 23. Aviser må f.eks. i et vist omfang bringe billeder af beskyttet stof som led i deres reportage af vigtige nyheder.

Hvad sker der, hvis man overtræder ophavsretsloven?

At overtræde ophavsretten kan medføre alvorlige juridiske sanktioner.⁹ Sanktionerne kan bl.a. bestå i:

- Straf, §§ 76-80. Straffen er normalt bøde, men der kan i grove tilfælde idømmes fængselsstraf for ophavsretskrænkelser.
- Erstatning, rimeligt vederlag og godtgørelse, § 83. Der kan i visse tilfælde blive tale om meget store beløb.
- Tilintetgørelse af krænkende eksemplarer mv., § 84.¹⁰

8 Undtagelserne til ophavsretsloven står primært i ophavsretslovens kapitel 2. Læs om undtagelserne til ophavsretten i *Ophavsret for begyndere*, kapitel 6.

9 Reglerne herom står i ophavsretslovens kapitel 7.

10 Læs mere om sanktioner over for ophavsretskrænkelser i *Ophavsret for begyndere*, kapitel 12.

3. Praksis: Hvad er særligt relevant i undervisningssammenhæng?

Når du kommer ud som underviser på en skole, er det godt at vide, hvordan du kan bruge både tekstmateriale, nodemateriale og audiovisuelt materiale i din undervisning. Kommunerne eller de enkelte skoler har typisk indgået forskellige licensaftaler enten med kollektive forvaltningsorganisationer eller direkte med udgiverne selv. Nedenfor kan du læse mere om de konkrete aftaler på henholdsvis tekstområdet og AV-området.

Tekstmateriale: Sådan må du bruge tekster og noder i din undervisning

Som lærer må du gerne kopiere uddrag af tekster og noder til dine elever. Det sikrer den kopiaftale, som skolerne har indgået med Copydan Tekst & Node. Aftalen giver dig adgang til materiale, der ellers er beskyttet af ophavsretten, og sikrer, at rettighedshaverne bag teksterne får betaling for deres arbejde.

Som nyuddannet lærer vil der være nok at sætte sig ind i – og kopieringsreglerne er ingen undtagelse. Din fremtidige arbejdsplads vil have en kopiaftale med Copydan Tekst & Node, der gør, at du kan kopiere tekster, noder samt illustrationer og billeder i forbindelse med tekst, som du kan bruge i din undervisning. Hvis skolen ikke havde en aftale, skulle rettighedshaverne bag materialet spørges om tilladelse, hver gang du kopierede, men idet skolen har én samlet kopiaftale, vil dit kopiforbrug som lærer altså være dækket.

En samlet aftale, der dækker alle tekster og noder

Copydan Tekst & Node er en forvaltningsorganisation på tekstområdet, der er ejet af alle dem, der skriver og udgiver tekster og noder. Foreningen har eksisteret siden 1980 og tilbyder kopiaftaler til både uddannelsesinstitutioner og virksomheder, så medarbejderne lovligt kan kopiere materiale, der ellers er beskyttet af ophavsretten.

De aftaler, som Copydan Tekst & Node laver, er alle baseret på særlige bestemmelser under § 13 i ophavsretsloven. Foreningen er godkendt som forvaltningsorganisation af Kulturministeriet og repræsenterer så bredt

et felt af danske og udenlandske rettighedshavere, at der kan indgå én samlet aftale, der dækker kopiering af alle rettighedshavernes værker.

Aftalen sikrer nye tekster og noder

Kopiaftalen er en vigtig del af et kulturelt kredsløb, som sikrer, at der hele tiden kan produceres nye tekster og noder. Copydan Tekst & Node er nemlig en nonprofitorganisation, hvilket betyder, at alle pengene fra kopiaftalerne bliver sendt videre til dem, der står bag de tekster og noder, der bliver brugt i undervisningen.

Tommelfingerregler: Det må du med en kopiaftale

Som studerende på professionshøjskolen er du allerede dækket ind af en kopiaftale på dit undervisningssted. Aftalen gør det muligt for dig at kopiere til undervisningen som studerende, og den minder på mange måder om den, som også vil gælde, når du skal ud at undervise i folkeskolen – dog med lidt andre begrænsningsregler.

Så godt som alle skoler i Danmark har en kopiaftale med Copydan Tekst & Node, og for dig som lærer betyder det, at du bredt kan kopiere det materiale, som du har brug for i din undervisning. Både bøger, noder, sangtekster, tidsskrifter, hjemmesider, fagportaler, digitale læremidler, blogs, e-bøger, pdf-filer m.fl.

Der vil blot være en række tommelfingerregler, du skal huske på:

DET MÅ DU MED EN KOPIAFTALE

Du må kopiere:

Maks. 20 % af originalmaterialet	Maks. 20 sider pr. elev pr. skoleår	Altid 4 sider uanset materialets længde
-------------------------------------	--	---

Du må kopiere fra dansk og udenlandsk materiale – både fra trykt og digitalt materiale. Du må også fotokopiere og printe fra fag-portaler og digitale læremidler, hvis I har gyldig adgang, men tjek udgiverens abonnementsvilkår for digitalkopiering.

Du må dele ved at:

- Omdele fysiske kopier i klassen
- Vise digitale kopier på iPads, smartboards og digitale møde-platforme som Teams og Zoom m.m.
- Bruge skolens egne passwordbeskyttede digitale platforme såsom Aula, jeres intranet m.m.

DET MÅ DU IKKE MED EN KOPIAFTALE

- Kopiering af engangsmateriale
- Digitalkopiering af aviser
- Deling af kopier på e-mail, hjemmesider eller sociale medier – heller ikke i lukkede faggrupper
- Deling af undervisningsforløb med andre end din skoles egne lærere og elever.

Oftest stillede spørgsmål: Kopiaftalen i praksis

Men hvordan fungerer kopiaftalen og tommelfingerreglerne så i praksis? Her er samlet en række af de spørgsmål, som kan blive relevante for dig, når du skal ud at undervise:

- *“Må jeg tage en kopi af et billede, som står alene?”*
Kopiaftalen giver mulighed for at kopiere billeder og illustrationer i tilknytning til tekst. Isolerede billeder er ikke dækket af kopiaftalen. Isolerede billeder licenseres af en anden forvaltningsorganisation, der hedder Visda, så her skal du undersøge, om skolen har en aftale med Visda. Er du i tvivl, kan du kontakte Visda.
- *“Jeg har brug for at kopiere et kapitel i en bog på 100 sider. Må jeg det?”*
Hvis kapitlet maksimalt udgør 20 sider, kan kopien foretages, jf. kopiaftalen. De 20 sider er det maksimale antal sider, som kan kopieres. Udgør kapitlet mere end de 20 sider, vil skolen skulle indhente tilladelse direkte hos rettighedshaveren (forfatteren/forlaget).
- *“Må jeg kopiere et kapitel fra en engelsk/tysk/fransk bog?”*
Der gælder de samme regler for udenlandsk som for dansk materiale – se svaret ovenfor.
- *“Må jeg tage en kopi af en avis?”*
Du må gerne printe eller fotokopiere aviser inden for begrænsningsreglerne: 20 %, dog maksimalt 20 sider. Kopiaftalen giver dog ikke mulighed for downloads eller skanning af aviser. Digital kopiering af aviser er ikke omfattet af kopiaftalen. Hvis du har behov for at digitalkopiere eller skanne uddrag fra aviser, skal du undersøge, om det er muligt med den adgang, din skole eventuelt har via abonnementer eller andre aftaler med de enkelte aviser.
- *“Må jeg dele kopier med mine elever i en lukket gruppe på Facebook?”*
Digitale kopier må kun gemmes eller uploades og deles med eleverne på skolens passwordbeskyttede digitale undervisningsplatform. Platformen skal administreres af skolen, der bl.a. skal styre adgangen til materialet, så det kun er ansatte og elever, der er tilknyttet skolen, der har adgang til materialet. Skolen skal også have overblik over indholdet og kunne fjerne materiale fra platformen. Det betyder, at digitale kopier ikke må deles via mail, sms og tjenester som f.eks. Facebook.

- “*Må jeg kopiere Undervisningsministeriets eksamensopgaver?*”
Trods den generelle begrænsningsregel om 20 %, maksimalt 20 sider, må du kopiere hele eksamenssættet, hvis du skal bruge det i din undervisning.

På hjemmesiden tekstognode.dk kan du finde mere information om kopiaftalerne på netop den undervisningsinstitution, som du skal undervise på.

Audiovisuelt indhold: Sådan må du bruge levende billeder i din undervisning

Tv og andet audiovisuelt indhold er ophavsretligt beskyttet. Derfor skal I som skole have en aftale med rettighedshaverne bag for at bruge indholdet i undervisningen. Det sikrer aftaler med Copydan AVU-medier.

En skole har mulighed for at indgå en:

- TVIS-aftale (tv, internet og streaming mv.), der ud over brug af 50.000 tv-udsendelser i mitCFU også omfatter en række andre digitale muligheder
- Spillefilmsaftale, der giver adgang til et katalog på ca. 700 danske og udenlandske spillefilm i mitCFU
- Musikaftale, der giver adgang til kopiering og digital brug af musik i undervisningen.

Fælles for indholdet i mitCFU er, at det kan gives som digitale lektier, så eleverne kan streame det hjemmefra som forberedelse eller til brug i projektopgaver.

Har skolen en aftale med Copydan AVU-medier, kan du helt lovligt bruge løs af alle de levende billeder og den lyd i undervisningen, som aftalerne dækker:

En TVIS med AVU-medier giver adgang til:

- Tv-udsendelser fra over 70 forskellige danske og udenlandske tv-kanaler til alle fag og klassetrin
- 50.000 streambare tv-udsendelser på mitCFU's streamingtjeneste – også på tablets

- Reklamefilm, kort- og dokumentarfilm – fra mitCFU eller filmcentralen.dk/undervisning*
- Brug af indhold fra DR TV samt dr.dk/undervisning og dr.dk/skole
- Streaming fra TV 2-regionernes tv-kanaler
- Brug af lovligt audiovisuelt indhold fra internettet – f.eks. YouTube
- Klip fra tv og radio samt screenshot fra tv-udsendelser – f.eks. i opgaver
- Deling af audiovisuelt indhold via skolens intranet
- Anvendelse af live-tv fra udvalgte tv-kanaler (se hvilke på copydan-avumedier.dk/flow-tv-med-tvis)
- Anvendelse af det indhold, som er omfattet af TVIS i skolens SFO/ fritidsordning
- Deling af undervisningsforløb på tværs af skoler.

*Adgang til filmcentralen.dk/undervisning kræver også et abonnement hos Filmcentralen.

En spillefilmsaftale med AVU-medier giver adgang til:

- Streaming af mere end 700 spillefilm fra mitCFU – både danske og udenlandske
- Streaming af film inden for forskellige fag, sprog, genrer, temaer og klassetrin
- Brug af CFU's fagmateriale og pædagogiske vejledninger til spillefilmene som led i undervisningen
- At elever selv kan streame film i mitCFU gennem elevudlån – som del af f.eks. opgaver, gruppearbejde eller lektier.

En musikaftale med AVU-medier giver adgang til:

- Enhver form for lovlig digital kopiering af hele eller dele af musikstykker, herunder brug af musik i elevproducerede videoer eller podcast samt i form af optagelser af elever, hvor der høres musik
- Tilgængeliggørelse af musikken eller optagelser på skolens egne interne netværk (f.eks. Aula) eller i øvrigt til ansatte eller elever på skolen i forbindelse med læringsmæssig formidling eller digital overførsel til f.eks. skærm eller et lærred

- Brug af musikken eller optagelser i fremlæggelser eller præsentationer – herunder online via Microsoft Teams, Zoom, Google Hangout og Google Meet
- Fremførelse af den kopierede musik eller optagelser i læringsmæssig sammenhæng for andre, eksempelvis elever, lærere, øvrigt personale og/eller forældre*
- Tilgængeliggørelse af f.eks. elevproduktioner eller optagelser med musik i baggrunden i indholdsdelingstjenester, såfremt der er tale om en lovlig tjeneste, der har en sædvanlig aftale med musikrettighedshaverne.

* Ved fremførelse af musik ved arrangementer, der ikke sker i læringsmæssig sammenhæng, kræver brug af musik en aftale med Koda/Gramex.

Ting, du skal være opmærksom på

- Du må altid kun bruge retmæssige kilder, og ulovligt indhold kan aldrig bruges, uanset en aftale med Copydan AVU-medier.
- Du skal være opmærksom på, at indhold på nettet kan være undergivet f.eks. aftalemæssige begrænsninger. Du må således aldrig bruge indhold, hverken gennem en aftale med AVU-medier eller i øvrigt, såfremt brugen sker i strid med en aftale, du har tegnet som privatperson, f.eks. af en streamingtjeneste som TV 2 Play, Netflix eller HBO Max, der begrænser anvendelse til din personlige brug.
- Du må aldrig bruge indhold, f.eks. fra nettet, såfremt det eksplicit fremgår, at det ikke må bruges til undervisning.
- Digital kopiering af film, tv og musik til brug i undervisning vil aldrig være “privatkopiering” og kan derfor ikke ske, medmindre det er omfattet af en aftale.
- Du må ikke uploade indholdet til internettet, medmindre der er tale om et tilfælde, der specifikt tillades af en aftale.

4. Undervisning

I en digital verden, hvor kopiering og dermed uafvidende krænkelse af ophavsret kun er et tastetryk væk, er det nødvendigt at inddrage viden om (ophavs)rettigheder i undervisning, og hvordan kan du så lærer formidle den viden?

Du kan f.eks. tage udgangspunkt i undervisningsforløb som ”Del – med omtanke” for mellemtrinnet og ”Skærmen fuckr med dig” for udskolingstrinnet.

Didaktik og ophavsret

Når du skal planlægge undervisning om ophavsret, er udgangspunktet didaktik. Det specifikke didaktikbegreb leverer teori om undervisningens *hvad* (indhold, dvs. hvad skal eleverne lære?) og *hvorfor* (formål, dvs. hvilken dannelse skal eleverne have?). Det brede didaktikbegreb tilføjer teori om undervisningens *hvordan* (metode, dvs. hvilke former skal undervisningen antage?) (Juul 2010: 51).

I nedenstående case er indholdet viden om ophavsret i elevernes liv og skolegang. Formålet er at oplyse og etisk danne eleverne til at begå sig i et samfund, hvor ophavsretten regulerer den enkeltes rettigheder til sine ytringer og værker. Metoden er pararbejde, gruppearbejde, klasserumsdrøftelser og fremlæggelser.

Forløb om ophavsret. Emneuge i 8. klasse

8. klasse har emneuge om ophavsret. Den første dag går med at introducere til ophavsret. Her bruger læreren forløbet ”Skærmen fuckr med dig” fra Alineas danskportal. Forløbet og emneugen starter med spørgsmålet: ”Hvor tit tænker du over, at den gode bog, du læser, den sjove youtuber, du følger, den fede musik, du lytter til, eller den nyeste film, du ser i biffen, er ejet af én eller flere personer, der lever af at underholde dig?” Eleverne drøfter spørgsmålet i par, og der bliver samlet op i fællesskab. Ikke mange har tænkt over det – og de fleste er ikke rigtig motiveret af det udfordrende spørgsmål. Så siger læreren: ”Hvis du får adgang til andres materiale på nettet uden at betale for

det, kan det sammenlignes med at stjæle cowboybukser i en butik.” “Nej,” siger en. “På nettet får man det foræret, man stjæler det jo ikke.” “Ok,” siger læreren. “Lad os se nærmere på det.”

Læreren deler nu klassens rum i to dele og læser en række udsagn op. Er eleverne enige, skal de gå til højre, uenige til venstre. Udsagnene lyder f.eks.: “Jeg deler billeder, f.eks. af mine venner eller andre personer, uden at spørge om lov først.”

Da klassen er kommet igennem udsagnene, ser de en række korte videoer med kendte influencere, musikere mv., der gennemgår lovstof om ophavsret. Det viser sig, at mange af de ting, som eleverne var enige i for lidt siden, er ulovlige. Det vidste de ikke, så læreren går videre med en øvelse i at spotte en lyssky hjemmeside. Går man ind på en sådan, er det nemlig også ulovligt.

Slutteligt får eleverne gode råd fra en kendt youtuber og diskuterer, hvorfor ophavsret er vigtigt, og hvad det har med eleverne at gøre. Læreren siger: “Hvis I ikke respekterer ophavsret, holder musikere, youtubere, forskere osv. op med at producere indhold, som I kan nyde, drøfte og blive klogere af. Det er ligesom, hvis I var nødt til at gå uden bukser, fordi ingen producerede dem. Det ville også betyde, at en masse mennesker mistede deres arbejde, så de ikke kunne betale skat og derfor heller ikke kunne bidrage til, at I går i skole, kan komme på hospitalet og færdes trygt på veje og i byrum. I sidste ende ville det betyde, at vi ikke kunne leve i et demokrati, hvor vi er sammen om at udvikle og leve livet.”

Efter den første introducerende dag arbejder klassen sig længere ind i forståelsen af ophavsret. Under hele ugen fungerer lærerne som sparringspartnere for grupperne. Eleverne laver i grupper udstillinger med egne værker, der skal illustrere, at man har ophavsret på alt, hvad man skaber. De laver også plakater med oplysninger om ophavsret og forbereder en fremlæggelse, som klassens forældre bliver inviteret til. Fremlæggelsen handler om, hvilke erkendelser om ophavsret de er kommet frem til, og hvad det betyder for dem i deres hverdag og i deres fremtid. Disse drøftes afslutningsvis med læreren som tovholder.

Didaktiske dimensioner af undervisningen

Almendidaktik kan anskues ud fra tre dimensioner, der fokuserer på disciplinering, undervisning og vejledning. Tredelingen er på forskellig vis præsenteret som udtryk for empirisk viden om, hvilken undervisning eleven har brug for (Oettingen 2016). Det vil samtidig sige, at lærerens nødvendige didaktiske kompetence kan opdeles i netop disse tre:

Disciplinering handler om den pædagogiske orden. Ingen kan lære i kaos. Derfor må læreren gennem personlig ledelse af samværet i klassen opretholde synlige rammer og regler, der sikrer, at der er ro og orden. Og organisatorisk må læreren sørge for, at undervisningens struktur planlægges ind i skolens rammer.

Disciplinering skaber en særlig skoleorden, der er forskellig fra omverdenens. Skoleordenen skal gøre dannelse muligt, dvs. formidle almen viden om omverdenen, som gør det muligt for eleverne at tilegne sig denne viden, så de kan forstå og deltage i omverdenen og lære videre om den i en almen kontekst. Elever lærer altså ikke om historien, naturen, kunsten, videnskaben, demokratiet eller religion ved blot at deltage i familien og i samfundet. For at danne egne forestillinger og forstå den større verden, de er del af, har børn brug for en undervisning, der viser, hvordan man kan forstå og deltage i verden. Uden en særlig didaktisk tilrettelagt undervisning – der ikke foregår midt i livet, men i distance til det konkrete liv – vil børn ikke kunne lære om og leve i tilværelsen. I den forstand må skolen være kunstig og ikke autentisk. Almendidaktikken og skolen bygger derfor på det paradoks, at børn gennem undervisningens distance til livet skal lære at deltage i livet (Oettingen 2017).

Undervisning handler om lærerens fag- og almendidaktiske opgave med at udpege og formidle indholdet, så eleverne kan tilegne det. Lærerens faglighed er hendes viden i fag og kompetence i at give undervisningen en form ved at fremstille og differentiere indholdet i en række faser. Således frembringer læreren didaktiseret viden, som er den viden, eleverne har brug for for at forstå og for at komme videre i deres læringsproces. Skolens samlede undervisning gennem fag og samvær åbner erfaringer, erkendelse, forståelser og perspektiver for eleverne, som er nødvendige for, at de kan deltage i livet i samfundet (Oettingen 2016: 69).

Vejledning handler om de dannelsessamtaler, lærerne og eleverne fører i forhold til undervisningen. I de vejledende samtaler peger undervisningen ud over det faglige indhold og ind i elevernes fremtid, hvor de lever i et verdensforhold som medborgere, familiemedlemmer, venner, professionelle mv. Det sker ved, at skolens faglige indhold gør eleverne opmærksomme på nye sider af verden. De nye sider af verden kan de nu deltage i, dvs. de får nye handlemuligheder. Og det giver også mulighed for at lære videre om verden i en almen kontekst (ibid.: 137f).

Ud fra disse dimensioner kan man forstå og planlægge undervisning. I ovenstående case er 1) *disciplineringen*, at eleverne på den første dag bliver udfordret i forhold til deres opfattelse og adfærd om ophavsret, og at de i de efterfølgende dage får faste roller og opgaver i forhold til gruppearbejdet, 2) *undervisningen* består af udfordringerne i klasserumsdrøftelserne og pararbejder på den første dag og den sparring, eleverne får gennem gruppearbejdet, og 3) *vejledningen* sker løbende og afslutningsvis ved fremlæggelsen, da eleverne drøfter, hvilke almene erkendelser de har fået ud af emneugen.

Didaktisk analyse af indholdet

Didaktisk analyse ser nærmere på forholdet mellem undervisning og dannelse. Den indfanger, hvad eleverne kan bruge det lærte til i deres fremtidige liv. Den tyske almenidaktiker Wolfgang Klafki (1963) har i sin analyse peget på fem almenidaktiske grundspørgsmål:

- *Indholdets eksemplaritet*. Hvad skal indholdet være repræsentativt eller eksemplarisk for? Hvilken almen viden åbner indholdet?
- *Indholdets nutidsrelevans*. Hvilken betydning får indholdet for elevernes erkendelse, forståelse og nuværende situation? Bidrager indholdet til, at eleverne får et større indblik i deres erfaringer og nutiden?
- *Indholdets fremtidsrelevans*. Hvilken betydning har indholdet for elevernes fremtidige erkendelse, forståelse og deltagelse? Bliver de kloge-re på deres og samfundets fremtid?
- *Indholdets form og struktur*. Hvordan skal undervisningens indhold arrangeres, struktureres og formes, så ovenstående får betydning?

- *Indholdets anskuelighed.* Hvad skal undervisningen vise i form af historier, fænomener, eksperimenter, aktiviteter mv., som kan åbne og anskueliggøre indholdet for elevernes læringsproces? Kan indholdet læres i forhold til barnets forudsætninger, klasse- og udviklingstrin og sociale baggrund?

I casen er den didaktiske analyse tilgodeset således: Det eksemplariske består i at se på, hvilke rettigheder alle har i forhold til deres ytringer og frembringelser – en forståelse, der giver såvel nutids- som fremtidsrelevans. Formen er, efter den første dag, gruppearbejdet, hvor de arbejder kreativt med en komparativ udstilling og kampagne, samt en afsluttende fremlæggelse, dvs. eleverne simulerer, hvordan ophavsret fungerer i et demokratisk samfund. Og anskueligheden er, at eleverne sætter dette sammen med deres erkendelser om ophavsret.

Opsamling

Der findes mange forskellige didaktikker med forskellige videnskabelige udgangspunkter, som retter deres fokus mod forskellige dele af skolens praksis. Vi har i ovenstående udredt almindidaktikken bredt gennem didaktiske dimensioner og didaktisk analyse, så den netop kan antage forskellige opfattelser. Nedenfor er det opsamlet i et skema, der rummer spørgsmål i kursiv, som lærere kan støtte sig til, når de planlægger eller analyserer undervisning.

ALMENDIDAKTIK			
Didaktiske dimensioner af undervisningen	Disciplinering	Undervisning	Vejledning
	<p>Personlig: <i>Hvordan bør læreren lede undervisningen?</i></p> <p>Organisatorisk: <i>Hvilke rammer, regler og strukturer bør undervisningen have?</i></p>	<p>Viden: <i>Hvilket didaktiseret indhold bør eleverne møde for at nå målet?</i></p> <p>Læring: <i>Hvordan kan eleverne med deres forudsætninger indgå i en læringsproces?</i></p> <p>Form: <i>Hvilken form bør undervisningen tage, og hvordan bør der differentieres?</i></p>	<p>Offentlig deltagelse: <i>Hvordan bliver eleverne dannede til at deltage i offentlige sammenhænge vedrørende det lærte?</i></p> <p>Selv- og verdensforhold: <i>Hvordan kan eleven udvikle sig personligt i forhold til det lærte?</i></p>
Didaktisk analyse af indholdet		Undervisningens eksemplaritet: <i>Hvilken almen viden åbner indholdet?</i>	
		Undervisningens nutidsrelevans: <i>Bidrager indholdet til, at eleverne får et større indblik i deres erfaringer og nutiden?</i>	
		Indholdets fremtidsrelevans: <i>Bliver eleverne klogere på deres og samfundets fremtid?</i>	
		Indholdets form og struktur: <i>Hvordan skal undervisningens indhold arrangeres, struktureres og formes, så de tre ovenstående spørgsmål får betydning?</i>	
		Indholdets anskuelighed: <i>Hvad skal indholdet vise, og kan det læres i forhold til barnets forudsætninger, klasse- og udviklingstrin og sociale baggrund?</i>	

Studieopgaver

- Diskuter ophavsret ud fra spørgsmålene i skemaet.
- Hvordan bør ophavsret være et element i skolens dannelse?
- Brug skemaet til at analysere de to gratis undervisningsforløb om ophavsret på Alineas danskportal. Forløbene kræver unilogin og findes på:
 - ✓ “Skærmen fuckr med dig”, dansk.alinea.dk/course/Arrm-skaermen-fuckr-med-dig?preview=true
 - ✓ “Del – med omtanke”, dansk.alinea.dk/course/QrGv-del-med-omtanke

Litteratur

- Fibæk Laursen, P. og Kristensen, H.J. (2017): *Didaktikhåndbogen*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Jank, W. og Meyer, H. (2006): *Didaktiske modeller*. København: Gyldendal.
- Herbart, J.F. (1806/1976): *Allgemeine Pädagogik*. Bochum: Verlag Ferdinand Kamp.
- Juul, H. (2010): *Didaktik – et overblik. I: Pædagogik – et overblik*. København: Gyldendal.
- Klafki, W. (2001): *Dannelsesteori og didaktik*. Klim: Aarhus.
- Nielsen, F.V. (1994): *Almen musikdidaktik*. København: Christian Ejlers Forlag.
- Oettingen, A. von (2016): *Almen didaktik*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Oettingen, A. von (2017): *Skolens dannelse. I: K.M. Hedegaard, A.M. Kvols og B.V. Petersen (red.) Pædagogik og lærerfaglighed*. Klim: Aarhus.
- Rosenmeier, M. (2018): *Ophavsret for begyndere. En bog til ikke-jurister*. København: Jurist- og Økonomforbundets Forlag.

